

Libos - inson madaniyatining ko'zgusi

Кийиниш одоби

ЛИБОС – ИНСОН МАДАНИЯТИНИНГ КЎЗГУСИ

Дилфуза РАХМАТУЛЛОЕВА,
УзФА Санъатшунослик институти директори ўринбосари,
санъатшунослик фанлари доктори, профессор

Инсон ҳаётида озиқ-овқат ва турар жой қанчалик муҳим бўлса, кийим ҳам ана шу зарур нарсалардан биридир. Чунки у инсонни иссиқ ва совуқ ҳаводан сақлайди, энг асосийси, уни уятга қўлишдан асрайди. Демак, айнан кийиниш сабаб ҳам инсон бошқа мавжудотлардан ажралаб туради.

Либослар нафақат инсонларнинг табиий ва эстетик эҳтиёжларини қўриқлади, шу билан бирга, уларда ҳар бир миллатнинг урф-одатлари, иқлимий муносабатлар, мафкура белгилари, диний эътиқод, нафосат ва эстетик меъзолар ўз асосини топган. Бундан ташқари, кийимларда инсон яшайдиган жой ва замон, унинг ҳаётийлиги, қувончи ёхуд айричилиги, вояларга намоён бўлади. Шу маънода либос инсоннинг иқтимоий келиб чиқиши, унинг ўзига хос хусусиятлари, ёши, жинси, феъл-атвори ва эстетик дидини ас эттиради.

Иқсоний муносабатларда ташвиқ қўриши, яъни одамнинг кийими, юрши-туриши, ҳолати, кийфаси, ўзини тутиши муҳим аҳамият касб этиб, маълум маънода, шахснинг жамиятдаги ўрнини белгилайди. Шу сабаб ташвиқ қўришидаги қараб, қарши оладилар, ақлингга қараб, кузатадилар" ёки "ташири кийими кишини юзига таярқиларди" сингари фикрлари тез-тез эшитиб тураемиз. Иқтимоий ҳаётда шахснинг жамиятдаги даражасини белгилашда янги кийфа, яъни инсоннинг муомала маданияти, тафаккур даражаси, билим савияси ва ҳоқазолар етакчи омили

сифатида буй кўрсаткич, либос кишини жамияти маданий ҳаётининг ажралмас қисмига айланган даврдан бошлаб, шахснинг жамиятдаги мавқеини белгилашда муҳим омили сифатида яшаб келимоқда. Айнан ташвиқ кийфаси унинг умумий маданияти ва тарбия даражасининг кўрсаткичи сифатида қабул қилинади.

Шу маънода, муҳозафа қилишдан ташқари кийимнинг аҳборот бериш вазифаси ҳам бори, у қадимдан одамнинг қай иқтимоий табағига мансублиги ва қайси қасбга таълуқлигини билдирувчи белги вазифасини ўтаган. Хусусан, Марказий Осиё халқларида кийим эгасининг қайси вилоятдан эканини, қай таборага мансублигини билдириб кийим бўлмаган. Ҳатто кийим енгининг узунлиги, ранги ёхуд бегази аёл кишининг турмушга чиққан ёки қиммаганидан ахборот берган. Шу ўринда кийимнинг эстетик вазифасини ҳам таъкидлаш ўринлики, бунга дунёнинг турли музейларида намойиш этиладиган тарихий ва анъанавий либосларнинг гузал намуналари мисол бўла олади.

Уз тарихий тарихий давомиде қатта ўзгаришларга учраган кийимлар бугунги кунда вазифаси ва

функциясига қўра турмушларда. Бунда ёш ва жинс аломатлари, либос туркумида ишлатилиши, инсон фолпоятининг соҳаларида қўлланилиши, маъсумий қўриқчилари, материалли инсоатта олинади.

Еш ва жинс аломатларига қўра, катталар, яъни эркак ва аёллар кийимига ва болалар — ўғил ва қиз болалариникига бўлинадиган миллий кийимларимиз қадимда бикинда унчалик қатта фарқ йилмаган бўлса-да, даврлар ўтиб, турли ташвиқ таъсирлар ва тараққий сабаб ўзгаришларга учраганини эътироф этиш ўринли. Бунда танқидларни таъбир бериш ҳолатлари кузатиляптики, бу асрий қадриятларимизга тамомилла зиддир.

Азълдан халқимизда маросим турга қараб, тўй ва мотам кийимлари фарқланган. Қараб мато ранги алоҳида аҳамият касб этган. Хусусан, тўй кийимлари, асосан, ёрқин рангларда, анкар оқ рангда бўлган бўлса, мотам маросимларида одатда одими кийинилган. Бунда, асосан, мовий, яшил, тўқ қўра рангдаги матолардан фойдаланилган. Тўри, ўтган асрда ташвиқ таъсирлар сабаб қўра рангдаги кийимлар бу маросимларда етакчилик касб этиди. Аста-секин бу ранг

сўнгги йилларда бирмунча урф бўлди, хусусан, келинчалар сарпосидан муносиб ўрин олди. Қолаверса, маданиятимизда турли даражада ташвиқ этилган табиқотлар бунга анча жонланганди. Бироқ танқидчилик, у аёлларимиз кийиниш маданиятининг асоси, тарихий қисмига айланмапти.

Қолаверса, халқимиз орасида кийимни вазифасига қараб фарқламаётганлар қўлайи бораётгани тасвиф ўйнолади. Фолпоятининг турли вазифаларига қўра, кийимлар маъшай кийим, спорт кийими, иш кийими, форма, шунингдек, садажа кийимларига бўлилади. Шу сабаб ҳам турли машшотлар, хусусан, ишхона учун ёки боозор учарга мўлжалланган кийимда тўй-ҳашам, байрам таъбири ёки театр-га бораемиз. Бу маросимлар учун, албатта, кийимнинг башанг турини танлаемиз. Бироқ аёлларимиз орасида хурсандчилик маросимлари учун мос башанг кийимларда бирор заруритсиз ишга бориш, шунингдек, таъриқчиларни ўринсиз таъбир олиш ҳолатлари ҳам йўқ эмас. Сўнгги йилларда ҳатто мотам маросимларига ҳам таъриқчиларни таъбир бериш ҳолатлари кузатиляптики, бу асрий қадриятларимизга тамомилла зиддир.

Азълдан халқимизда маросим турга қараб, тўй ва мотам кийимлари фарқланган. Қараб мато ранги алоҳида аҳамият касб этган. Хусусан, тўй кийимлари, асосан, ёрқин рангларда, анкар оқ рангда бўлган бўлса, мотам маросимларида одатда одими кийинилган. Бунда, асосан, мовий, яшил, тўқ қўра рангдаги матолардан фойдаланилган. Тўри, ўтган асрда ташвиқ таъсирлар сабаб қўра рангдаги кийимлар бу маросимларда етакчилик касб этиди. Аста-секин бу ранг

қўндалик кийимларга ҳам кирди. Бугунги кунда нафақат аёллар, ҳатто ёшгина эркакларнинг бошдан-оёқ қўра рангдаги уст-бошга ўралиб олишига ҳам ташвиқ таъсирлар сабаб бўлмоқда. Ахир, ўйлаб қўриш, ҳаво кескин континентал миқтатда яшамиз. Қўра ранг иссиқни ўзига тортиш қувватига эга. Бугунгидек ҳаво иссиқ бўлган кунларда қўра рангдаги кийим эгасининг тана ҳарорати қўралишига сабаб бўлиши, бу эса саломатлик учун зиён эканини ҳам унутмаслигимиз лозим. Мутахассислар бундан қўра рангдаги ёрқин рангларда кийинишни беҳиз тасвиф этмайдилар. Бунда, асосан, мовий, яшил, тўқ қўра рангдаги матолардан фойдаланилган. Тўри, ўтган асрда ташвиқ таъсирлар сабаб қўра рангдаги кийимлар бу маросимларда етакчилик касб этиди. Аста-секин бу ранг

қўндалик кийимларга ҳам кирди. Бугунги кунда нафақат аёллар, ҳатто ёшгина эркакларнинг бошдан-оёқ қўра рангдаги уст-бошга ўралиб олишига ҳам ташвиқ таъсирлар сабаб бўлмоқда. Ахир, ўйлаб қўриш, ҳаво кескин континентал миқтатда яшамиз. Қўра ранг иссиқни ўзига тортиш қувватига эга. Бугунгидек ҳаво иссиқ бўлган кунларда қўра рангдаги кийим эгасининг тана ҳарорати қўралишига сабаб бўлиши, бу эса саломатлик учун зиён эканини ҳам унутмаслигимиз лозим. Мутахассислар бундан қўра рангдаги ёрқин рангларда кийинишни беҳиз тасвиф этмайдилар. Бунда, асосан, мовий, яшил, тўқ қўра рангдаги матолардан фойдаланилган. Тўри, ўтган асрда ташвиқ таъсирлар сабаб қўра рангдаги кийимлар бу маросимларда етакчилик касб этиди. Аста-секин бу ранг

қўндалик кийимларга ҳам кирди. Бугунги кунда нафақат аёллар, ҳатто ёшгина эркакларнинг бошдан-оёқ қўра рангдаги уст-бошга ўралиб олишига ҳам ташвиқ таъсирлар сабаб бўлмоқда. Ахир, ўйлаб қўриш, ҳаво кескин континентал миқтатда яшамиз. Қўра ранг иссиқни ўзига тортиш қувватига эга. Бугунгидек ҳаво иссиқ бўлган кунларда қўра рангдаги кийим эгасининг тана ҳарорати қўралишига сабаб бўлиши, бу эса саломатлик учун зиён эканини ҳам унутмаслигимиз лозим. Мутахассислар бундан қўра рангдаги ёрқин рангларда кийинишни беҳиз тасвиф этмайдилар. Бунда, асосан, мовий, яшил, тўқ қўра рангдаги матолардан фойдаланилган. Тўри, ўтган асрда ташвиқ таъсирлар сабаб қўра рангдаги кийимлар бу маросимларда етакчилик касб этиди. Аста-секин бу ранг

латларни юзга келтирмоқда. Хусусан, бир неча йил илгари пляжга кишигагина мўлжалланган кийимларда одамлар энг шаҳар қўчаларига юриш уятлиги ҳақида гапирила бошланди. Бунга баданнинг қаттагина қисмини очиб қўйиш орасида қўришни уят ҳисобламидиган янги аёлларнинг шаклланаётгани сабаб бўлди. Қолаверса, иқлим кескин континентал бўлган заминимизга ёлқиси, бели, қандири оқиқ кийим қийиш ўта оғир асоратли касалиқлар турининг қўлаётганига сабаб бўлмаяптимикин, деган ҳақли фикр ўйнолади. Шу ўринда муқаддас ислом динимиз ҳам асарини ёлқиси дегаданда, айнан ана шу жиҳатларни ҳам эътиборга олган, деб ўйлаб қўласан.

Кийиниш маданиятида турли томондан кириб келаётган бу каби қарама-қарши анъаналар вақтини, миллати таъдирига бефарқ бўлмаган ҳар бир кишини ўйлашга ўндади табиий. Хусусан, эркакларнинг шорти, қалпи сингари оёқнинг сови ва болдир қисми очиб иштон турларини омма орасида қийиш ҳам миллий анъаналаримизга бутунлай ёғди.

Табиийки, бу фикрлар турли бахшларга сабаб бўлиши мумкин, ҳали орамиздан модани тушунамаслик деб баъозилар ҳам қўра қўра. Бироқ кийимни вазифаси ва функциясига қўра, қийиш, ёш хусусиятларини эътиборга олиш ва бунда миллий анъаналаримизга беъэтибор бўлмаслик, мейёр-нинг салқаман маъқул. Зеро, "мода" сўзи лотин тилидан олинган бўлиб, мейёр, усул, кийфа, шакл, қанда, норма деган маъноларни билдиради. Демак, мода кийинишнинг ўзига хос мейёрга эга экани ва бу мейёр эса инсоннинг янада гузаллигини таъминлашга қўралиги, инсон ушбу мейёрлар орқали нафақат маданий жиҳатдан, балки иқтимоий жиҳатдан ўзигини намоён этиб, имкониятларини сафарбар эта олишини кўрсатади.